

NÄKÖKULMIA HENNALAN NAISSURMIIN

MARKKU MATTILA

Marjo Liukkosen maaliskuussa julkaistu kirja *Hennalan naismurhat 1918* (Vastapaino 2018) on herättänyt poikkeuksellisen paljon keskustelua. Sitä on käyty sekä akateemisten tutkijoiden keskuudessa että asian harrastajien parissa, erityisesti sosiaalisessa mediassa. Akateemisessa keskustelussa on tuotu – sinällään aivan normaaliin akateemiseen tapaan – esiin työn ongelmakohtia ja puutteita. Seuraavassa selvitän sitä, mistä historiantutkijoiden piirissä käydyssä akateemisessa keskustelussa on kyse. Lisäksi arvioin teosta historiantutkimuksen kriteerein ja erityisesti niiltä osin, jotka minulle ovat oman tutkimustyöni kautta tuttuja.

Marjo Liukkosen sosiologian väitöskirja on aiheeltaan, kysymyksenasettelultaan ja näkökulmiltaan ansiokas: käsittääkseni jaan tämän näkemyksen muiden työtä arvioineiden historian ammattilaisten kanssa (esim. Marko Tikka, Tiina Lintunen, Pertti Haapala, Kari Teräs ja Pirjo Markkola). Naisten kohtalo ”punakapinan” välittömissä jälkiselvittelyissä on ollut vaila systemaattista tutkimusta. Myös henkilötason kohtaloiden selvittely – mitä Liukkonen ansiokkaasti tekee – on ollut erittäin vaikeaa ja suuressa mitassa mahdotonta. Se on tullut työmäärällisesti mahdolliseksi vasta viimeisen viidentoista vuoden aikana, kun perustavanlaatuista pohjatyötä on saatu valmiiksi, esimerkiksi Suomen sotaturmat 1914–22-projektin keräämä, vuonna 2002 avattu sähköinen tietokanta ja paikallishistoriaan perehtyneiden keräämät ja täydentämät biografiset nimilistat.

Nyky aikaista lukijaa saattaa ihmetyttää, että ihmisten identifiointi tai heidän jälkiensä seuraaminen eri rekistereissä on sadan vuoden takaisesta Suomesta puhuttaessa työläästä ja vaikeaa. Emme muista enää, että tuolloin nimien kirjoitusmuoto oli vielä häilyvä, ihmiset nimettiin pääasiassa etunimellä ja isän (aviottomien kyseessä ollessa äidin) nimellä ja sukunimet saattoivat vaihtua asuinpaikan mukaan – jos niitä yleensä olikaan: paikalliseksi sukunimi tuli vasta vuonna 1920 säädetyn lain myötä. Nimikäytännöt olivat myös erilaiset Itä- ja Länsi-Suomessa (esim. Kotilainen 2016.) Lisäksi syntymää, kuolemaa, avioitumista, asumista ja muuttamista koskevat seurakuntakohtaiset kirkonkirjat oli kirjoitettu käsin (kopio- ja luvvirheet mahdollisia), eikä mitään niitä yhdistävää keskusrekisteriä ollut. Asuinpaikkaa ja nimeä muuttavan ihmisen identifiointi ja jäljittäminen näistä rekistereistä on haasteellista.

Sosiologi historiaa tutkimassa

Liukkosen tutkimus on sosiologian väitöskirja. Työn alussa hän asemoi työnsä olevan ”feministisesti ja historiallisesti suuntautunutta sosiologiaa” (s. 23). Asemoidessaan omaa tutkimustaan hän tulee – ehkä tahattomasti – antaneeksi nykyisestä historian tutkimuksesta hieman omituisen ja vinoutuneen kuvan. Esimerkiksi sosiologi Hannu Ruonavaaraan nojautuen Liukkonen esit-

tää, että ”sosiologiasta tekee historiallista menneisyyden yhteiskuntaa koskevan aineiston tutkiminen yhteiskunnan rakenteiden, toiminnan sosiaalisen määräytymisen ja ilmiöiden sosiaalisen muotoutumisen kautta”. Lisäksi ”historiallisessa sosiologiassa [ei] yleensä olla kiinnostuneita menneisyyden ilmiöistä sinänsä, vaan usein etsitään nykyisen yhteiskunnan ’juuria’ historiasta” (s. 24). Liukkonen tulee kirjoittaneeksi kohdan siten, että muodostuu sellainen kuva, että historian tutkimuksessa toimittaisiin juuri päinvastaisella tavalla: ollaan kiinnostuneita vain ilmiöistä sinänsä, ei niistä kumpuavista kehityskuluista, joiden tulos nykyinen yhteiskunta on, ei rakenteista tai ilmiöiden sosiaalisesta muotoutumisesta ajassa ja paikassa. Tämänkaltainen muotoilu ei lainkaan ota huomioon esimerkiksi rakennehistorian tai yhteiskuntahistorian (sosiaalishistorian) pitkää perinnettä, jossa tällaisten seikkojen huomioon ottaminen ja tutkiminen on keskeistä. Mainituilla historiatieteen tutkimussuunnilla on vahva edustus esimerkiksi Tampereen yliopistossa, jonka piiriin kuuluvat tutkijat ovat osallistuneet Liukkosen työstä käytyyn akateemiseen debattiin.

Toinen esimerkki vinoutuneesta tavasta kuvata historian tutkimusta nojaa Risto Alapuron tekstiin. Se on kuitenkin julkaistu nimienomaan ”uutta” paikallishistoriaa esittelevässä artikkelikokoelmassa, eikä Alapuro pyrikään kuvaamaan historian tutkimusta yleensä (Alapuro 2010). Liukkonen kirjoittaa: ”Myös sosiologi Risto Alapuro hyväksyy käsityksen, ettei sosiologialla ja historian tutkimuksella ole eroa. Hän lisää kuitenkin, että tavallisesti sosiologisessa tutkimuksessa pyritään sanomaan jotain yleistä. Esimerkiksi paikallistutkimuksessa historian tutkija keskittyy toimintaan, kun taas sosiologi menee yksittäisten tapahtuman yli ja kiinnittää sen laajempaan kokonaisuuteen.” Liukkonen jatkaa, että hänen Hennala-tutkimuksessaan ”ovat läsnä sekä halu etsiä nykyisen yhteiskunnan juuria että pyrkimys kiinnittää tapahtuma suurempaan kokonaisuuteen” (s. 25). Liukkonen ei tunnu tietävän tai ei välitä lukijalle kertoa, että historian tutkimuksessakin toimitaan juuri näin. Vaikkapa Suomen kevään 1918 sodan ”yksittäistapausta” on tarkasteltu osana suurempaa kokonaisuutta, esimerkiksi osana ensimmäisen maailmansodan itärintaman tapahtumia (esim. Hentilä

ja Hentilä 2016), jopa osana keisarillisen Venäjän imperiumin purkautumista sen läntisillä reuna-alueilla (esim. Engman, toim. 1994). Siis on ”pyrity kiinnittämään tapahtuma suurempaan kokonaisuuteen”, aivan samoin kuin Alapuro on Huittista koskevassa erinomaisessa tutkimuksessaan tehnyt (Alapuro 1994).

Historioitsijat ovat kritisoineet Liukkosen tapaa käyttää muistitietoa. Marko Tikka ja Tiina Lintunen kirjoittavat: ”Haastavaa on sekin, ettei Liukkonen arvioi käyttämiään muistitietolähteitä, vaan ottaa valtaosan kerrotuista tarinoista suorana totuutena... Tieteelliselle tutkimukselle asetetut vaatimukset edellyttävät, että muistitiedosta nousevien tietojen totuudenmukaisuutta tai kertojan motiiveja pohditaan myös analyysivaiheessa, eikä kirjata niitä suoraan sellaisenaan – mikäli pyritään kuvaamaan todellisia tapahtumia, ei sitä, miten ihmiset muistavat ja kokivat asioita.” (Tikka ja Lintunen 2018.)

Mielestäni Tikan ja Lintusen kritiikki tiivistää erään sosiologian ja historiantutkimuksen välisen eron. Joissakin sosiologian suuntauksissa on tyyppillistä käyttää tutkimusaineistona haastatteluja tai kyselylomakkeita. Olen lukenut jonkin verran sosiologista tutkimusta: en kuitenkaan muista kertaakaan tavanneeni kohtaa, jossa tutkija syvällisesti pohtisi ja punnitsisi informanttinsa totuudellisuutta – kertooko informantti tutkijalle ”totta”, kertooko tarkoitushakuisesti painottaen vai suorastaan valehteleeko hän. Yleensä tutkija näyttää ottavan annetun informaation sellaisenaan peilaa-matta sitä muihin mahdollisiin lähteisiin. Haastatteluissa lähtökohtainen oletusarvo näyttää olevan se, että haastateltava puhuu ”totta”, ellei ole erityistä syytä epäillä hänen kertomustaan.

Historiantutkimuksessa lähtökohta yleensä on se, että haastattelussa (muistelma ja muistitieto ovat metodologisessa mielessä luonteeltaan eräänlainen ”haastattelu”) saatua informaatiota pidetään lähtökohtaisesti epävarmana, ellei ole erityistä syytä luottaa siihen. Tällainen erityinen syy on yksinkertaisimmillaan toinen samansuuntainen ja ainakin yhtä suuren todistusvoiman omaava lähde. Historioitsijan silmissä kritiikitön haastatteluun tai muistitietoon nojautuminen (”uskominen”) näyt-täytyy huonona tutkimuksen tekona.

Informantteihin on suhtauduttava lähdekriit-tisesti. Nykyään esimerkiksi tiedetään, että infor-

mantit kertoivat sepitettyjä juttuja kulttuuriantropologian tulevalle klassikolle, Margaret Meadille, joka käytti näitä huvikseen kerrottuja tarinoita materiaalina tutkimuksessaan *Coming of Age in Samoa* vuonna 1928 (Freeman 1983; Freeman 1999). Mead on alallaan niin suuri klassikko, että informanttien sepitteiden määrästä ja merkityksestä hänen tutkimukselleen kiistellään edelleen. Meadin informantteja koskeva keskustelu on kuitenkin tuottanut kulttuuriantropologiaan ja etnografiaan informanttien tuottaman tiedon totuudellisuuden pohdintaa (esim. Aunger 2004).

Pientä huolimattomuutta

Yksi tutkimuksellinen nyrkkisääntö on, että mitä kiistanalaisempi tutkijan esittämä tutkimustulos on, sitä enemmän ja huolellisempaa perustelua ja evidenssiä se vaatii tuekseen. Liukkosen koko tutkimus on aiheeltaan ja tuloksiltaan sellainen, että huolellinen ja lähteisiin nojaava perustelu olisi ollut paikallaan läpi työn. Otan tässä esiin vain yhden yksityiskohdan esimerkkinä huolimattomasta perustelusta.

Veden myynti vangeille on kiistanalainen väite, jonka Liukkonen esittää yleisenä, vieläpä kiinteähintaisena käytäntönä. Liukkonen kirjoittaa: ”Silti Hennalassa toukokuun alussa olleet vangit kertovat veden olleen ajoittain suljettu ja vartioiden myyneen oikeuksia hakea vettä Porvoonjoesta kymmenellä markalla” (s. 97). Tekstistä saa sen vaikutelman, että useat vangit kertoivat vedenhaun joesta maksaneen kymmenen markkaa kerta. Väite tukeutuu kuitenkin vain yhden kertojan muisteluun. Ei auta, että sama väite toistetaan vielä kahdesti, sillä tällöinkin väite johdetaan saman muistelijan samasta muisteluksesta (s. 84, 102). Kysymys, jota huolellisen tutkijan tulisi tällaisessa tapauksessa pohtia, kuuluu näin: oliko veden myyminen vangeille yleinen käytäntö, vai onko kyseessä kertaluontoinen, yhdelle muistelijalle sattunut tapahtuma? Ja jos se oli yleinen käytäntö, miksi siitä kertoo vain yksi lähde? Ja jos se oli kertaluonteinen tapahtuma, onko oikein yleistää sitä? Vähintä, mitä tällaisessa tapauksessa voisi tehdä, on avata tämä lähteen todistusvoiman punninta lukijalle. Ellei sitä tee leipätekstissä, olisi se syytä tehdä edes alaviitteessä ja perustella, miksi yhdestä lähteestä johdetaan koko leiriä koskeva yleistys.

Toinen huolimattomuus koskee kontekstia. Sen lisäksi, että on tutkimuskohdetta ja aikakautta koskeva konteksti (esim. olivatko vangituilta takavarikoidut rahasummat suuria vai pieniä, jota Liukkonen hyvin kontekstualisoi sivulla 73), on olemassa myös tutkimuksellinen konteksti, eli se, mitä tutkimuskirjallisuus kustakin aiheesta sanoo. Tätä kontekstia voidaan kutsua historian (tai historiallisen sosiologian) teoreettiseksi kontekstiksi (vrt. Ruonavaara 2005, 93). Tämän kontekstin omaksumisessa on selvää vajavaisuutta. Sen ilmeinen syy on, että työ liittyy niin moneen aihepiiriin: aikakauden kuvaan naisista, sosiaalidarwinismiin, modernin sodankäynnin syntyyn ja käyntitapoihin ja sotarikoksiin muutamia mainitakseni. Yleisenä linjana näyttää olevan, että jokaisesta käsitellystä aihepiiristä on käytetty yhtä tai kahta tutkimusteosta. Historiatieteen piirissä odotetaan yleensä syvempää perehtymistä aihepiireihin, teoreettisen kontekstin laajempaa haltuunottoa.

Otan muutaman esimerkin. Kirjan eräs keskeinen argumentaatioketju käsittelee sitä, miten sosiaalidarwinistinen ajattelu ja rotuhygieniat vaikuttivat naisiin kohdistuneen tappamisen taustalla. Sosiaalidarwinistisesta ajattelusta ja sen käytämisestä kansanmurhien perusteluun esimerkiksi Pohjois-Amerikassa ja Afrikassa – jonka mentaalisenä jatkumona Liukkonen (mielestäni aivan oikein) Hennalan naissurmat esittää – on olemassa hyvää kirjallisuutta. Suomeksi ehkä paras johdatus aiheeseen on Sven Lindqvistin (1996) *Tappakaa ne saatana!* Siitä olisi päässyt kiinni moneen tärkeään ajatuskulkuun ja myös kirjallisuuteen. Keskeinen lenkki tämän ajattelun tulossa valkoisen armeijan ajatteluun olivat Saksassa koulutuksensa saaneet ja itärintamalla taistelleet jääkärit (Klinge 1972). Siihen, millainen maailmankuva ja naiskuva itärintamalla taistelleilla saksalaisilla sotilailla oli, olisi päässyt kiinni Klaus Theweleitin Freikorps-joukkoja koskevasta tutkimuksesta (1977 ja 1978). Sen tulokset olisivat tukeneet Liukkoson argumentaatiota. Varsinkin kun suomalaisia jääkäreitä, suojeluskuntalaisia ja tulevia heimosotureita voidaan pitää tämän eurooppalaisen Freikorps-ilmiön ilmentyminä (Tikka 2006).

Toinen esimerkki koskee erään 15-vuotiaan naispunakaartilaisen hallusta takavarikoitua kirjaa *Avioelämän kirous* ja kirjasta sekä sen hallus-

sapidosta vedettyjä johtopäätöksiä. Liukkonen esittää, että naiskaartilaiset olisivat olleet kiinnostuneita naisemansipaatiosta ja että kyseinen kirja oli ”kumouksellinen” ja että sen ”hallussa pitäminen oli vankileirillä vaarallista” (s. 258–259). Kohdassa Liukkonen ei erittele, mitä hän ”naisemansipaatiolla” tässä yhteydessä tarkoittaa. Jos hän viittaa poliittiseen emansipaatioon, se oli valtiolisten vaalien osalta tullut voimaan kesällä 1906, kun uusi vaalilaki määritteli yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden, mikä käytäntö ulotettiin kunnallisvaaleihin vuonna 1917. Jos taas naisemansipaatiolla tarkoitetaan ”naisten oikeudetonta asemaa avioliitossa” ja ”avioliiton että uskonnon” haastamista (s. 258), kyseessä oli jo vuosia vellonut yhteiskunnallinen keskustelu, joka toki oli kiivas, mutta ei käyjiilleen tai seuraajilleen mitenkään erityisen vaarallinen. Räisänen (1995, Liite 1) luetteloi väitöskirjassaan avioliittoa, seksuaalisuutta ja naiskysymystä käsittelevää Suomessa julkaistua kirjallisuutta vuosilta 1865–1920. Kaikkiin luettelo käsittää 276 nimikettä, jotka Räisänen jakaa kahdeksaan aihepiiriin: avioliittokysymys, avioliitto- ja perhe-elämäoppaat, siveellisyyskysymys, yleiset seksuaalivalistusoppaat, seksuaalivalistus- ja terveysoppaat naisille, seksuaalivalistus- ja terveysoppaat miehille, lasten siveellinen kasvatus ja miten kertoa seksuaalisuudesta heille sekä naiskysymys. *Avioelämän kirous* on sijoitettu ryhmään yleiset seksuaalivalistusoppaat, jossa on yhteensä 32 nimikettä.

Suomalaisesta avioliittoa ja seksuaalimoraalia käsitelleestä keskustelusta on olemassa runsaasti tutkimuskirjallisuutta (esim. Nieminen 1951; Rajainen 1973; Räisänen 1995). Väitteet kirjan hallusapidon kumouksellisuudesta ja vaarallisuudesta olisi pitänyt kontekstualisoida ja perustella paremmin. Liukkonen ei myöskään tunnu tuntevan tuonaikaista menettelyä kirjailijanimien suhteen. Hän kirjoittaa: ”Tekijäkään ei ole uskaltanut julkaista teosta omalla nimellään, vaan kirjan tekijäksi on merkitty ruotsalainen anonyymi ’D. A. G.’, eikä kääntäjäkään ole uskaltanut ilmaista sukunimeään, vaan esiintyy nimellä ’Iiwari H.’” (s. 258). Nimimerkin käyttöön ei aina ole syytä julkaistun tekstin ”kumouksellisuus” ja siitä johtuva suojautumisen tarve (esim. Grönstrand 2006).

Tröbstin päiväkirja

Tutkimuksellinen suurpiirteisyys näkyy erityisesti lähteenä käytetyn saksalaisen upseerin Hans Tröbstin sotapäiväkirjan kohdalla. Liukkonen esittelee lähdeään näin: ”Lisäksi sain käyttööni Otto von Brandensteinin prikaatin upseerin Hans Tröbstin Lahdessa ja Suomessa 1918 kirjoittaman päiväkirjan, jonka toivon avaavan tuoreen näkökulman leirin tapahtumiin” (s. 22). Lähteitä esiteltäessä päiväkirja on merkitty samaan ryhmään kuin arkistolähteet (s. 35) ja edelleen kerrotaan, että päiväkirja tuli käyttöön ”aivan tutkimukseni loppuvaiheessa” toimittaja Kimmo Kiimalaiselta (s. 47). Työn lähdeluettelossa päiväkirja on merkitty otsikon ”Julkaisemattomat päiväkirjat” alle ja sen todetaan olevan Kimmo Kiimalaisen hallussa (s. 301). Liukkonen kirjassa on lisäksi kuvituksen valokuvia, joiden lähteeksi on merkitty ”Hans Tröbstin päiväkirja” (s. 100–101, 118–119). Tämänkaltaiset merkinnät antavat ymmärtää, että kyseessä olisi alkuperäinen Tröbstin päiväkirja.

Näin ei kuitenkaan asia ole. Hans Tröbst (1891–1939) oli saksalainen ammattisotilas ensin Preussin armeijassa, sitten keisarikunnan armeijassa, Freikorps-joukoissa ja viimeksi Turkin armeijassa, jossa osallistui Kreikkaa vastaan käytyyn sotaan. Hänestä on kirjoitettu elämäkerta (Gebhardt 2007). Tröbst kirjoitti sotilasuransa (1910–23) ajan päiväkirjaa, joka on julkaistu kymmenenä niteenä otsikolla *Ein Soldatenleben in 10 Bänden 1910–1923*. Teossarjan ovat toimittaneet ja omakustanteena julkaisseet Tröbstin poika ja pojanpoika. (Troebst ja Troebst 2015.) Vaikka teossarja on omakustanne, sitä voi esimerkiksi Amazon-kirjakaupasta ostaa osa kerrallaan sähköisessä Kindle-formaatissa. Alkuperäinen päiväkirja lienee edelleen Tröbstin sukulaisten hallussa.

Teossarjan kuudes osa on otsikoitu *Der Krieg im Westen – Band 6: Der Marsch nach Estland und Finnland – Der Krieg im Westen und das bittere Ende* (Tröbst 2015). Kyseessä on sama teksti – *Der Marsch nach Estland und Finnland* – jota Liukkonen ilmoittaa käyttävänsä (s. 301). Tröbstin päiväkirjat on siis julkaistu teos, ei arkistolähde. Näin ollen Liukkonen olisi vakiintuneen metodologian mukaisesti ollut merkittävä kirja asianmukaisesti julkaistuksi kirjaksi julkaisutietoineen, ei arkistolähteeksi. Lisäksi hänen olisi pitänyt käyttää julkaistua teos-

ta, ei joltakin yksityishenkilöltä saamaansa kopiota (tai Kindle-formaattista kirjaa?). Sen vuoksi, että 1) toisen käden lähteiden käyttöä on vältettävä (jos Kiimalaiselta saatu materiaali on kopio, kyseessä on toisen käden lähde) ja 2) merkintä julkaisuksi ja julkaisutiedot antavat myös muille tutkijoille paljon paremman mahdollisuuden tutustua lähteeseen kuin vain maininta, että päiväkirja on jonkun nimeltä mainitun (mutta muutoin yhteystiedottoman ihmisen) hallussa. Kyse on myös tieteen avoimuudesta.

Päiväkirjaa on käytetty lähteenä kiistanalaisissa tutkimustuloksissa, kuten teloitettavien naisten raiskaamisessa (s. 191) ja vankien tarkoituksellisessa nälkään näännyttämisessä (s. 96–97). Päiväkirjaa käytettäessä, olisi ollut asiallista kirjoittaa alkuperäinen saksankielinen teksti viitteeseen. Nimittäin sen ainoan kerran, kun näin on toimittu, ei käännös ole sanatarkka. Saksankielinen ote Tröbstiltä kuuluu lyöntivirheineen Liukkonen kirjassa näin:

Alle Weiber wurden aber vorher ordnungsgemäß auf Schwangerschaft untersucht, dann hatte man sie an die Baume gestellt, ihnen das Kopftuch über die Augen gezogen und abgedrückt. Mein Sanitäts Sergeant, der sich die Sache angesehen hatte, ersahite mir war ein Freund von Gehirnessen sei, der hatte ei billig auf seine Rehnung kommen können. Die ganzen Baume waren voligespritat gewesen. (s. 292, alaviite 728)

Sama ote kopioituna Tröbstin sotapäiväkirjan julkaistusta sähköisestä Kindle-editiosta:

Alle Weiber wurden aber vorher ordnungsgemäß auf Schwangerschaft untersucht. Dann hatte man sie an die Bäume gestellt, ihnen das Kopftuch über die Augen gezogen und abgedrückt. Mein Sanitäts sergeant, der sich die Sache angesehen hatte, erzählte mir, wer ein Freund von Gehirnessen sei, der hätte dabei billig auf seine Rechnung kommen können. Die ganzen Bäume wären vollgespritzt gewesen. (Tröbst 2015, 1575–1577.)

Kuten otteista käy ilmi, on Liukkoselta peräisin oleva katkelma pahasti lyöntivirheellinen. Tämä antaisi olettaa, että Liukkosella on ollut käytössä jonkun toisen saksankielisestä tekstistä tekemä kopio. En usko Liukkonen tehneen näin paljon lyöntivirheitä, mikäli hän olisi tekstin Tröbstiltä kopioinut.

Liukkonen käännös siteeratusta kohdasta kuuluu näin:

Kaikille naisille tehtiin *ensin sisätutkimus asianmukaisesti raskauden varalta*, sitten heidät asetettiin puiden eteen, vedettiin liina silmille ja painettiin liipasimesta. Tapahtuman näki hygieniapuuseerini, jonka mukaan minulle aivojen ystävänä olisi ollut paljon

Kuten saksankielisistä tekstikatkelmista käy ilmi, tärkein kohta (Liukkosen käännöksessä kursivoitu) kuuluu suomennettuna paremminkin näin: ”Kaikki naiset tutkittiin asianmukaisesti aiemmin raskauden varalta” (käännös Markku Mattila). Tutkimuksen tekotavasta (Liukkonen: sisätutkimus) ei puhuta mitään, todetaan sen vain olleen ”asianmukainen”. Liukkonen kuitenkin tulkitsee, että: ”On vaikea uskoa, että teloitusrinkiin kuuluvien sotilaiden tekemä ’sisätutkimus raskauden varalta’ olisi mitään muuta kuin raiskaus.” Tässä kohdassa on Tröbstin lisäksi käytetty lähteenä Riku Rouanteen vuonna 1928 julkaistua muistelmää, josta siteerataan tekstikatkelma: ”Naiset olivat riisutut alasti – useimmat olivat olleet miesten puvuissa – ja raiskauksien ja räökkäyksien jälkeen heidät ammuttiin yhdeksi lihäläjäksi” (siteerattu Liukkonen, s. 191 mukaan). Roanteen maininta ”raiskauksista” ei kuitenkaan saa Tröbstin tekstistä vahvistusta, kuten Liukkonen kuitenkin esittää.

Edellä siteeratusta ja keskustellusta kohdasta Tröbstin päiväkirja jatkuu seuraavasti:

Auch am nächsten Tage wurden wieder an die 30 Stück umgelegt. Es waren meist Fabrikarbeiterinnen aus Helsingfors, die in Männerkleidung an den Kämpfen teilgenommen hatten. Die Gefangenen selbst bekamen an Verpflegung täglich einen halben Hering und ein faustgroßes Stück Brot. Die Bande brüllte förmlich vor Hunger. Besonders, da der Hering so hübsch salzig war. Die Gefangenen wurden absichtlich so behandelt, weil man einen möglichst großen Prozentsatz von Toten haben wollte, denn dann war man das Gesindel los. Da die Gesellschaft aber so zähe war und vor Hunger nicht sterben wollte, wurde wieder munter drauflos geschossen. Zunächst kamen alle Führer und alle Russen und Russinnen dran. (Tröbst 2015, 1577–1582.)

Tähän tekstiin on viitattu vain Tröbstin arvioiman tahallisen nälkään tappamisen osalta (s. 96–97). Tiedot siitä, että ”miestenpukuun pukeutuneina taisteluun osallistuneet, enimmäkseen helsinkiläiset tehtaantöläisnaiset” ammuttiin tai tieto siitä, että ”kaikki johtajat ja venäläiset miehet ja naiset” ammuttiin, jää käyttämättä. Tämä herättää ihmetystä, sillä Tröbstiin viittaaminen miesten vaatteissa esiintymisen suhteen olisi vahvistanut Liukkosen argumentaatiota siitä, että juuri näin yleisesti toimittiin. Lisäksi Liukkosen käsittelemän sukupuoliperusteisen tappamisen (puhdistuksen) vastinparina voidaan nähdä venäläisiin kohdistunut ”etninen puhdistus”. Samalla taval-

la kummatkin ryhmät – nykyaikaista sosiologista tutkimusterminologiaa käyttäen – ”rodullistettiin” tai ”toiseutettiin” (”miestenpukuiset” punakaartilaisnaiset ja ”venäläisiksi” leimatut tai heinä pidetyt) ja heihin suunnattiin äärimmäistä tappavaa väkivaltaa. Kirjassaan Liukkonen dokumentoi ”housupukuisten” punakaartilaisnaisten ja -tyttöjen joukkomurhan. Etnisyyteen perustunut venäläisten tappaminen, esimerkiksi joukkomurha Viipurissa, on historiantutkimuksessa hyvin tunnettu seikka (esim. Westerlund 2004). Näiden ilmiöiden selvempi teoretisointi ja rinnastaminen olisi vahvistanut Liukkosen argumentaatiota.

Eugeniikan osuus

Olen Liukkosen kanssa samaa mieltä siitä, että eugenisilla ajatuksilla oli oma merkityksensä naisten ampumisessa. Tässä kantani poikkeaa Tikan ja Lintusen kannasta, joiden mukaan ”Tuolloin eugeniikkaa kannatti vain pieni joukko ruotsinkielisiä intellektuelleja” (Tikka ja Lintunen 2018). Kuten väitöskirjassani (Mattila 1999) kattavasti osoitan, eugeniikka tuotiin 1900-luvun alussa laajalla rintamalla ihmisten tietoisuuteen – toki asiantuntijat olivat tämän valistustyön eturintamassa. Eugeniikkaa levitettiin esimerkiksi naisjärjestöjen toiminnassa (Valkonauha, Föreningen Martha), siitä luennoititiin Helsingin työväenopistossa, sitä esiteltiin ajan kulttuuri- ja sanomalehdissä, se oli osa lukion uudistettua biologian opetusta, siihen viitattiin ajan seksuaalisuutta koskevissa kirjoissa, se oli läsnä hygieniavalistuksessa ja niin edelleen. Siitä puhuttiin myös molemmilla kielillä. Mendelistisen perinnöllisyystieteen ja siihen liittyvän eugeniikan nopea ja laaja leviäminen suomalaiseen yhteiskuntaan 1910-luvulla on havaittu myös muiden tekemässä tutkimuksessa (esim. Nygård 2016).

Liukkonen esittää, että Hans Kalmin johtama Pohjois-Hämeen rykmentin ensimmäinen pataljoona olisi ollut päävastuussa naisten ampumisesta. Hän kytkee yhteen eugeniikan ja ensimmäisen pataljoonan esittämällä, että pataljoona koostui poikkeuksellisen korkeasti koulutetuista miehistä: mukana oli maistereita, opettajia, kanttoreita, taiteilijoita ja agronomeja (s. 126). Näkemykseni mukaan tällaiset miehet olivat jo kevääseen 1918 mennessä varmasti tutustuneet eugeniisiin ajatuksiin. Lisäksi Liukkonen nostaa esiin opiskelun Evon

metsäopistossa Lammilla. Olisi ollut suhteellisen helppoa selvittää opiston arkistosta, kuinka paljon opetukseen 1910-luvulla sisältyi eugeniikkaa – kasvinjalostusta siellä jossakin muodossa varmasti opetettiin ja sen ohessa ehkäpä myös eugeniikan perusteet. Tätä Liukkonen ei kuitenkaan tee.

Yhteys eugeeniseen ajatteluun rakentuu myös Pihkalan veljesten kautta. Heistä Lauri ”Tahko” Pihkala toimi Kalmin rykmentin neuvonantajana. Hänen vanhempi veljensä Martti puolestaan julkaisi keväällä 1918 teoksen otsikoituaan *Minkäläinen Suomi meidän on luotava?* Siinä hän määrittelee suomalaisen rodunparannuksen suuntaviivoina (Pihkala 1918; ks. myös Mattila 1999, 106–107). Läheisessä yhteistoiminnassa keskenään olleiden veljesten kautta Liukkonen näkee eugeenisen ajattelun levinneen Kalmin pataljoonan. Pidän Liukoksen tulkintaa hyvin uskottavana.

Eugeenisella ajattelulla oli mielestäni kiistämättä oma osansa punakaartilaisnaisten tappamisessa: niin vahvasti se kuului ajan aatevirtauksiin. Myös Liukoksen osoittamat kytkennät ja vaikutuskanavat puoltavat tätä näkemystä. Selvittämättä kuitenkin jää, oliko eugeniikka ratkaisevassa osassa vai oliko se vain yksi syy muiden joukossa. Itse kallistun ajattelemaan jälkimmäisen vaihtoehdon mukaisesti.

Paljon aineksia

Yleistuntuma Liukoksen tutkimuksesta on, että siinä on paljon aineksia, mutta niiden hyödyntäminen – perinpohjainen tutkimus ja tutkimuksellinen kontekstualisointi – jää usein ohueksi. Työn kestäväntä antia on ammuttujen naisten selvittäminen. Sen sijaan naisten valikoituminen – miksi juuri nämä naiset tapettiin – jää puolitiehen. Perinpohjainen selvittäminen olisi vaatinut ammuttujen naisten ”ryhmäominaisuuksien” (esim. ikä, kotipaikka, asema kaartissa jne.) vertaamista Hennalasta hengissä selvinneiden naisvankien vastaaviin ominaisuuksiin. Lisäksi vertailua olisi pitänyt tehdä ammuttujen miesten ja hengissä selvinneiden miesten ominaisuuksiin. Näiden vertailuryhmien koostamiseen olisi riittänyt jollakin metodologisesti järkevällä tavalla otettu otos. Tämä olisi tietenkin kasvattanut työmäärää. Toisaalta kirjan tiukempi kohdistaminen siihen, keitä tapetut naiset olivat ja miten teloitettavat naiset valikoitui-

vat ilman kirjaan nyt kuuluvaa leirin arjen kuvausta, olisi ollut koherentti tutkimuksellinen ratkaisu. Niin tärkeää kuin leirin arjen kuvaaminen onkin, ei sillä liene ollut osuutta siihen, keitä naisia ja miten tai miksi teloitettaviksi valittiin.

Jos leirin arki olisi ollut tästä tutkimuksesta pois, olisi yhteenvetoluvun otsikoksi nostettuun kysymykseen ”Miten Suomen suurin naismurha oli mahdollinen?” voitu vastata syvällisemmin. Liukkonen esittää kuvion, jossa hän tuo esiin kuusi toista eri osasyytä, jotka hänen mukaansa yhdessä tulostuivat naisten tappamiseksi (Kuvio 3, s. 265). Kuvio olisi ansainnut keskeisemmän paikan tutkimuksessa. Sen olisi voinut esimerkiksi esittää miksi-kysymykseen keskittyvän laajemman osion alussa, jossa osatekijät olisi voitu perinpohjaisesti käsitellä.

Lukijana kaipasin analyttisempää otetta itse tutkimustekstin rakenteeseen ja esittämisen tapaan – nyt ote on kovin kertova, narratiivinen. Analyttisemmällä otteella tutkimustulosten esittämisessä tarkoitan sitä, että yhteen liittyvät asiat olisi kerätty keskitetymin samaan nippuun, jossa niitä olisi käsitelty: tutkimustulokset johdettu lähdemateriaalista ja kontekstualisoitu tutkimustietoon. Nyt asiat tuppavat olemaan tekstissä riipottellusti kertomuksen päävuon seassa.

Analyttisemmästä esitysoitteesta olisivat hyötyneet esimerkiksi sellaiset Liukoksen esiin tuomat naisten tappamiseen liittyvät näkökulmat kuin Hennala ”modernin” tuotteena (yksi ensimmäisistä keskitys- jopa tuhoamisleireistä), naisten systemaattinen syyllistäminen ja häpäiseminen (”etnistäminen” tai ”rodullistaminen” ja ”toiseuttaminen”) tai agraarin mieskulttuurin ja uuden, modernin naiskulttuurin törmäys.

Historiantutkimukselle on tyypillistä, että jo pelkän aineiston kerääminen eri arkistoista ja muista lähteistä vaatii paljon työtä. Sosiologi Liukkonen on tämän tutkimuksen kanssa joutunut tekemään rutkasti tätä perustyötä aineistoa kootessaan. Teoksen perusteella minulle jäi vaikutelma siitä, että tekijän voimat ovat työn seuraavassa vaiheessa työtaakan alla ehtyneet. Aineiston analyysiä ja teoreettista kontekstualisointia ei ole toteutettu sillä huolellisuudella ja tasolla, jonka suurella työllä kerätty lähdemateriaali ansaitsisi. Työssä on paljon aineksia ja materiaalin käsittelyssä mahdol-

lisuuksia, joita hyödyntämällä työn tieteellinen relevanssi olisi merkittäväällä tavalla kohonnut.

Lähteet

- Alapuro, Risto 1994. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja Jää.
- Alapuro, Risto 2010. Sosiologia, historia ja paikallishistoria. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen ja Kari Teräs, *Katkella on paikkansa: Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino, 149–162.
- Aunger, Robert 2004. *Reflexive Ethnographic Science*. AltaMira Press.
- Engman, Max (toim.) 1994. *När imperier faller: Studier kring riksupplösningar och nya stater*. Atlantis.
- Brinkmann, Svend ja Steinar Kvale 2015. *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. 3rd Edition. Sage.
- Freeman, Derek 1983. *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of the Anthropological Myth*. Harvard University Press.
- Freeman, Derek 1999. *The Fateful Hoaxing of Margaret Mead: A Historical Analysis of Her Samoan Research*. Westview Press.
- Gebhardt, Hatwig 2007. *Mir fehlt eben ein anständiger Beruf: Leben und Arbeit des Auslandskorrespondenten Hans Tröbst (1891–1939)*. Lumière.
- Grönstrand, Heidi 2006. Naiskirjailija ja nimimerkki: Anonyymit tekijät romaaniin kehittäjinä 1800-luvun puolivälin Suomessa: Teoksessa Kaisa Kurikka & Veli-Matti Pynttari (toim.), *Tekijyyden tekstit*. SKS, 129–152.
- Hentilä, Marja-Liisa ja Seppo Hentilä 2016. *Saksalainen Suomi 1918*. Siltala.
- Klinge, Matti 1972. Ruotsinkielisten 1910-lukua: Germanismia ja konservatiivisuutta. Teoksessa Matti Klinge, *Vihan veljistä valtiotalismiin: Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvulta*. WSOY, 45–56.
- Kotilainen, Sofia 2016. Suomalaisen perheen yhteisen sukunimen lyhyt historia. *Kasvatus & Aika*, 10:1, 42–57.
- Lindqvist, Sven 1996. *Tappakaa ne saatana!* Suomentanut Antero Tiusanen. Pequod.
- Mattila, Markku 1999. *Kansamme parhaaksi: Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. SHS.
- Nederhof, Anton J. 1985. Methods of Coping with Social Desirability Bias: A Review. *European Journal of Social Psychology*, 15:3, 263–280.
- Nieminen, Armas 1951. *Taistelu sukupuolimoraalista: Avioliitto- ja seksuaalisymyksiä suomalaisen hengenlämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Väestöpoliittinen tutkimuslaitos.
- Nygård, Henry 2016. Tieteellisen maailmankuvan vakiintuminen: Perinnöllisyystiede ja politiikan legitimointi vuosina 1900–1945. Teoksessa Irma Sulkunen, Marjaana Niemi ja Sari Katajala-Peltomaa (toim.), *Usko, tiede ja historiankirjoitus: Suomalaisia maailmankuvia keskialta 1900-luvulle*. SKS, 204–236.
- Pihkala, Martti 1918. *Minkäläinen Suomi meidän on luotava?* K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- Rajainen, Maija 1973. *Naisliike ja sukupuolimoraali: Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Ruonavaara, Hannu 2005. ”Millä tavoin sosiologia voi olla historiallista?” Teoksessa Marja Andersson, Anu-Hanna Anttila ja Pekka Rantanen (toim.), *Kahden muusan palveluksessa: Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*. Turun historiallinen yhdistys, 81–100.
- Räisänen, Arja-Liisa 1995. *Omnellisen avioliiton ehdot: Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalitusoppaissa 1865–1920*. SHS.
- Theweleit, Klaus 1977. *Männerphantasien. Volume I. Frauen, Fluten, Körper, Geschichte*. Verlag Roter Stern.
- Theweleit, Klaus 1978. *Männerphantasien. Volume II. Männerkörper: Zur Psychoanalyse des weisen Terrors*. Verlag Roter Stern.
- Tikka, Marko 2006. *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921*. SKS.
- Tikka, Marko ja Tiina Lintunen 2018. Miksi Hennalan vankileirin naiset surmattiin? – Tuore teos yrittää selvittää vuoden 1918 tapahtumia, mutta tarjoaa totuuden sijasta väärittyneitä muistojia. *Helsingin Sanomat* 28.4.2018.
- Troebst, Cord Christian ja Mario Troebst 2015. *Vorbemerkung der Herausgeber*. Teoksessa Hans Tröbst, *Der Krieg im Westen. Hans Tröbst Autobiographie, Band 6. Kriegstagebücher des Hauptmann a.D. Hans Tröbst Der Weltkrieg 1914–1918. Der Marsch nach Estland und Finnland. Der Krieg im Westen und das bittere Ende*. 14.2.1918–2.1.1919. Ein Soldatenleben in 10 Bänden 1910–1923, Band 6. Selbstverlag. Kindle Edition.
- Tröbst, Hans 2015. *Der Krieg im Westen. Hans Tröbst Autobiographie, Band 6. Kriegstagebücher des Hauptmann a.D. Hans Tröbst Der Weltkrieg 1914–1918. Der Marsch nach Estland und Finnland. Der Krieg im Westen und das bittere Ende*. 14.2.1918–2.1.1919. Ein Soldatenleben in 10 Bänden 1910–1923, Band 6. Selbstverlag. Kindle Edition.
- Vattula, Kaarina (toim.) 1983. *Suomen taloushistoria, osa 3: Historiallinen tilasto*. Tammi.
- Westerlund, Lars 2004. Me odotimme teitä vapauttajina ja te toitte kuolemaa – Viipurin valloituksen yhteydessä teloitettujen venäläiset. Teoksessa Lars Westerlund (toim.), *Venäläissurmat Suomessa 1914–22: Osa 2.2. Sotatapahtumat 1918–22*. Valtioneuvosto, 97–189.
- Young, Frank ja Young, Ruth 1961. Key Informant Reliability in Rural Mexican Villages. *Human Organization*, 20:3, 141–148.

Kirjoittaja on Suomen historian dosentti ja Siirtolaisinstituutin erikoistutkija.